

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Perversie, drift en sublimatie

Commentaren bij 'Neurotische en perverse processen' [1]

LEO RUELENS

Opwinding speelt een bijzondere rol in de drie vignetten van Ubbels. De sportleraar fantaseert over jongens die hij wou meeslepen naar een geheim hol om daar hun broek af te trekken. De homoseksuele academicus kickt op zijn 'lekkere fantasie' van veel geld verdienen en een groot landhuis kopen, maar vooral op een lekker trioetje met de therapeut. De knappe journaliste geraakt opgewonden door haar erotomane interpretaties van therapeuten voorstel tot hoogfrequente zittingen.

Opwinding lijkt hier telkens een soort voorspel op een mogelijk pervers handelen, dat in tegenstelling tot een neurotisch handelen veel lust belooft. Maar ook dat voorspel, die opwinding zelf, staat al bol van lust, uitgelokt als het is door fantasiebeelden die vooruitlopen op de eigenlijke lustwinst. Omdat het in de voorbeelden stuk voor stuk over neuroten gaat, blijft het daar braafjes bij fantaseren ... Is het door deze neurotische 'contaminatie' dat Ubbels — mijns inziens vergeefs — deze perverse opwinding tracht te begrijpen als afweer?

Als een concertganger uitkijkt naar een avond waarop zijn lievelings-uitvoerders zijn lievelingsrepertoire zullen brengen, dan is hij dagen van tevoren al opgewonden. Waarom? Omdat er iets staat te gebeuren dat hem veel esthetisch genot zal verschaffen en waarin hij ook iets zal terugvinden dat hij al kent. Als iemand opgewonden naar een feestje verlangt omdat hij daar potentieel, al naar gelang zijn seksuele verwachtingspatroon, fijne mensen, dan wel neukbare objecten denkt aan te treffen, heeft dat alles met lust en weinig met afweer te maken. Ik zie niet in waarom deze dynamiek anders zou zijn bij de pervers.

De pervers gaat ervoor. Voor wat? Voor een maximum aan lustbeleving, niet te veel gehinderd door moraal, schaamte of walg (Freud 1905). Maar er rijst natuurlijk een probleem: de beleving van het lustprincipe botst met de realiteit, maar toch ook weer niet zo veel als de neuroticus (lees: analyticus) denkt te moeten vrezen. Enerzijds durft de pervers meer, is hij meer lustgedreven, anderzijds vraagt de aanvaring met de realiteit een stuk loochening ervan¹ en ten slotte zijn er de stuwende perverse trekken in elk van ons, als erfgenaam van het polymorf perverse kind.

Deze drie aspecten hebben ook hun positieve kanten. Om er maar op één in te gaan: in het artikel van Ubbels krijgen we de indruk dat de realiteit tot iets onaantastbaars verheven wordt. In een film als *La vita è bella* is de realiteit echter slechts leefbaar en overleefbaar in de loochening ervan. Het behoeft niet veel verbeelding om de transpositie te maken naar hedendaagse Latijns-Amerikaanse, Afrikaanse of Aziatische leefsituaties. Men kan natuurlijk opwerpen dat het hier gaat om niet-perverse mensen. Licht het niet anders bij de echte perverse structuur met benauwende scenario's, het tot fetisj maken van personen en sadomasochistische agressie-deregulaties?

En hier komt ons uitgangspunt, de opwinding, ons te hulp. Veeleer dan met afweer heeft opwinding te maken met verwachting en anticipatie, en ze kan slechts economisch begrepen worden door haar driftmatige ondersteuning. Er is namelijk nog een tweede notie verbonden aan opwinding behoudens lust: de driftsterkte, een vergeten begrip bij Freud, dat hij introduceerde in *De eindige en de oneindige analyse* (1937). En deze driftsterkte lijkt bij de pervert ongehinderd groot te kunnen worden. De driftstuwung moet in een soort herhalingsdwang haar nek telkens verder uitsteken om aan de noodzakelijke dosis lust te geraken. Deze kan slechts in die zin als een vorm van afweer beschouwd worden dat ze de oorspronkelijke onlust in de vroegkindelijke binding aan het eerste object moet compenseren.

Uiteraard heeft dit ook consequenties. Eerst en vooral roept een te sterke driftaandrang ook driftangst op, de angst overspoeld te worden door zijn driften. De vaste steriele scenario's in de perversie geven houvast en controle om de precaire lustwinning veilig te stellen. Bij afwijking hiervan is er weer massale angst die soms agressief wordt uitgeageerd. Ten tweede moet de loochening soms pathologisch ten top gevoerd worden om de lust te kunnen blijven waarborgen in een soort van opbod. De sterke 'seksuele' drift duwt het subject gedeeltelijk door deze barst de realiteit in, een realiteit die in principe lustvijandig is, en Ubbels voert dan ook zeer terecht aan dat deze Ik-splitsing ook bij de neurose aanwezig is, waar het perverse deel echter meer in de verdrukking komt (verdrongen wordt).

De pervert zit wél met een compleet dubbel zicht. Hij 'is' twee persoonlijkheden: één die in de realiteit staat en één die dezelfde realiteit loochent. Bij de pervert in analyse komt dit overeen met het meewerkende en het provocatieve deel. Klinisch bevestigt dat de suggestie van Ubbels dat bij provocatie de analyticus moet wachten tot het meewerkende deel weer de overhand krijgt. De therapeut moet soms veel 'ver-dragen'.

Ter zijde gesteld: deze dubbele positie is niet al kommer en kwel. Het voert me naar de hypothese dat de pervert een openstaande wissel heeft naar sublimatoire activiteiten, bijvoorbeeld in creatieve handelingen. In tegenstelling tot bij de psychose leidt de transgressie van de realiteit — noodzakelijk voor creaties — niet tot een uiteenvallen, maar blijft in de perversie een 'samen' behouden, doordat ze zich tegelijkertijd binnen en buiten de werkelijkheid

beweegt. De banaal waargenomen werkelijkheid loopt hierdoor kans makkelijker getransformeerd te worden in een hoogst subjectief product (bv. een impressionistisch schilderij).

Aan de andere voorwaarde, de voldoende seksuele driftsterkte, zelfs in overvloedige mate, is eveneens voldaan bij de perversie. Deze drift wordt gestuwd door een tekort, een onlust of een lijden van de kunstenaar dat telkens weer even opgevuld wordt door een *work in progress*; nieuwe creaties dringen zich echter al snel op in een soort herhalingsdwang. Net zoals bij de perversie blijkt het belang van de veilige omkadering in een stereotiep scenario (vorm, stijl, techniek...) waarbinnen het proces zich afspeelt.

In de theorie van Szondi² wordt de seksuele vector trouwens ook omschreven als de technische of instrumentele vector, alsook de vector van de perversie volgens Schotte (1990): veel komt hier samen... De nadruk ligt hierbij niet op de schepping (product of object) maar op de scheppingsact als dusdanig: de kunstenaar weet dikwijls (nog) niet wat hij maakt (vgl. de *écriture automatique* bij de surrealisten). De sublimatie is dus niet denken vanuit het object maar vanuit de drift. Deseksualisering is hierbij onnodig als de creatieve stuwingsgedacht wordt als mede het resultaat van een passage langs leermeesters als overdrachtsfiguren.

Zonder twijfel is er dus een sublimatoire activiteit mogelijk in de perverse acten en scenario's. De perversie lijdt niet onder de sublimatie (Schotte 1999) maar eerder onder die andere mogelijke lotsbestemming van de drift: de omkering tegen de eigen persoon (Freud 1915). De perversie lijdt onder een driftexces, dat hem dreigt te overspoelen en te vernietigen als gesymboliseerd object, als persoon.³ De drift is namelijk tegen hemzelf gericht, omdat ze imperatief stelt: 'Geniet!' Zo krijgt ze een sadistische *Über-Ich*-trek, die de doodsdrijf (Thanatos) introduceert als s+ bij Szondi in de seksuele vector. De driftsterkte kan daarbij ten goede (als sublimatoire act) of ten kwade keren (in de asociale perverse act) en de kunstenaar, gedeeld tussen deze beide, en tussen nog zoveel meer, heeft het, ondanks zijn sterk sublimatoire vermogen daarom niet gemakkelijker om zich in het leven te kunnen handhaven.

Literatuur

- FREUD, S. (1905). Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie. *Gesammelte Werke V* (p. 27-147). Frankfurt: S. Fischer.
- FREUD, S. (1915). Triebe und Triebchicksale. *Gesammelte Werke X* (p. 209-232). Frankfurt: S. Fischer.
- FREUD, S. (1937). Die endliche und die unendliche Analyse. *Gesammelte Werke XVI* (p. 57-99). Frankfurt: S. Fischer.

- SCHOTTE, J. (1990). *Szondi avec Freud — Sur la voie d'une psychiatrie pulsionnelle*. Brussel: Éditions Universitaires De Boeck.
- SCHOTTE, J. (1999). Discussie over *De sublimatie* van A. Vergote. *Communications/Mededelingen nr. 24*. Belgische School voor Psychoanalyse.

Noten

- 1 Secundaire loochening naar het model van de 'oerloochening' van de afwezige fallus bij de moeder.
- 2 Szondi onderscheidt vier menselijke driften: de contactdrift, de seksuele drift, de paroxismale drift en de Ik-drift. Elke drift bevat een antoniemenpaar aan complementaire factoren: bij de seksuele drift is dat de tederheidsbehoefte (h) en de bemeesteringsbehoefte (s, Thanatos). In de op het szondiaanse systeem gebaseerde anthropopsychiatrie van J. Schotte wordt het psychiatrische veld herverkaveld volgens haar driftmatige onderbouw. De thymopsychopathieën (depressie, manie, verslaving, psychopathie) worden in logisch verband gebracht met de contactdrift, de perversies met de seksuele drift, de neurosen met de paroxismale drift en de psychosen met de Ik-drift.
- 3 In de anthropopsychiatrie worden de vier lotgevallen van de drift bij Freud in verband gebracht met de vier grote pathologische categorieën in de autologische psychiatrie, namelijk de thymopsychopathieën, de perversies, de neurose en de psychose. Bij de thymopsychopathieën lijdt men aan een driftomkeer in het tegendeel, de neuroticus aan de verdringing en de psychoticus aan de sublimatie.

Een weerbarstige werkelijkheid

Commentaren bij 'Neurotische en perverse processen' [2]

TON STUFKENS

In *Neurotische en perverse processen* benoemt Ubbels nog eens overzichtelijk de diverse ingrediënten van de perversie en biedt hij met de drie vignetten openhartig een blik in zijn analytische keuken. Hij maakt duidelijk hoe ingewikkeld dergelijke problematiek is en ook hoe de analyticus dwingend uitgenodigd wordt in het sadomasochistische universum en de 'omgekeerde wereld' van de analysant binnen te treden. Zoals hij demonstreert gaat het hier om een (zelfgevoel)thematiek die bij elke analysant tevoorschijn kan komen en die vermengd kan zijn met meer neurotische pathologie. Het is de verdienste van dit artikel dat het veel stof tot nadenken biedt. Het nodigt mij uit tot een tweetal onderling gerelateerde kanttekeningen, een epistemologische en een klinisch-technische, die in het verlengde liggen van het betoog van de auteur.

Het psychoanalytische werkelijkheidsbegrip heeft een geschiedenis vanaf Freud, die op een tamelijk eenvoudige manier een scherp onderscheid maakte tussen de psychische realiteit (voor hem gelijk aan het onbewuste) en